РОЗДІЛ 3
ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАСАД ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СУЧАСНУ ПАРАДИГМУ ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ

3.1. Податковий потенціал ринку банківських послуг України

В умовах реформування податкової системи України постає питання ефективної та швидкої адаптації суб'єктів фінансового ринку до нових умов функціонування. Ситуація ускладнюється не лише динамічністю реформ, а й кризовими явищами в економіці, що стосується і фінансового ринку України. В час, коли особливих втрат зазнав не лише реальний сектор економіки, а й фінансовий, що знайшло прояв у тому, що ряд фінансових установ не отримують прибутків, питання збільшення податкового потенціалу набуває чималої актуальності. Оптимізація умов оподаткування та пристосування до них суб'єктів фінансового ринку – основа збільшення податкового потенціалу. Банківський сектор, який займає значну часту на фінансовому ринку України, є плацдармом продукування податкових джерел. Відсутність стандартизованих підходів та концептуальних положень визначення податкового потенціалу фінансового ринку створюють необхідність наукового пошуку в цьому напрямі.

Зазначимо, що умовно підходи науковців щодо дослідження податкового потенціалу можна розділити на 2 великих групи. Перший підхід ґрунтується на дослідженні податкового потенціалу з позиції податкових органів, тобто фокус досліджень у такому випадку спроєктований на фіскальній складовій. Інший підхід передбачає вивчення податкового потенціалу зі сторони суб'єктів, що сплачують податки (або ж сукупності таких суб'єктів у певній обмеженій території) за певний період. Зауважимо, що, на нашу думку, слушним у контексті дослідження є вивчення податкового потенціалу із другої позиції. Адже кількісне визначення податкового потенціалу у першому випадку є вкрай неточним і може базуватися лише на показниках прогнозу. Тому прибічники такого підходу змушені виокремлювати рівні дослідження податкового потенціалу.

Оцінка податкового потенціалу тієї чи іншої галузі може проводитись на основі ресурсного або дохідного підходів. В основі ресурсного підходу до трактування поняття податкового потенціалу лежить теза про те, що податковий потенціал – будь-які кошти, які можуть бути використані державою як основа для формування податкової бази. Саме такий підхід використовуємо для оцінки податкового потенціалу фінансового ринку України. За дохідного підходу взаємозв'язок податкових ресурсів і податкових доходів відповідає взаємозв'язку показників запасу і потоку[226]. Має право на існування і третій підхід, який пропонується науковцями С. В. Осіповим і Є. С. Осіповою та має назву «результативний підхід»[227]. Його сутність полягає у тому, що податковий потенціал визначається як максимально можливі податкові ресурси суспільства для задоволення соціальних потреб населення, сформованих за мінімально допустимих розмірів вилучення частини доходів у господарюючих суб'єктів і фізичних осіб. Тобто такий підхід може застосовуватись для певних цільових орієнтирів, встановлених для податкових надходжень у конкретній системі господарювання.

Податковий потенціал ринку банківських послуг України є складовим елементом податкового потенціалу фінансового ринку та являє собою фінансові ресурси, що формуються у межах ринку банківських послуг певної країни в умовах певної податкової системи та складаються з внутрішніх економічних джерел за фінансовий рік і можуть бути мобілізовані відповідними органами влади. З цієї позиції має місце дослідження обсягів сплачених податків банками України та доходи банків, які підлягають оподаткуванню.

На фінансовому ринку податковий потенціал потрібно досліджувати в розрізі сегментів (рис 3.1).

Так, характеристики, природа, порядок надання послуг банківських та небанківських фінансових установ різко відрізняється, що зумовлює необхідність дослідження податкового потенціалу в розрізі відзначених сегментів. Водночас ринок банківських послуг в Україні

---

[226] Вергелюк Ю. Ю. Теоретичні засади формування податкового потенціалу фінансового ринку. *Економіка і держава*. 2018. № 2. С. 62–65.

[227] Осипов С. Л., Осипова Е. С. Вариативные модели измерения налогового потенциала. *Ученые записки Комсомольского-на-Амуре государственного технического университета*. 2010. № IV-2(4). С.135–143.

є значно більшим та розвиненішим порівняно із ринком небанківських фінансових установ, що посилює науковий та практичний інтерес до визначення його податкового потенціалу.

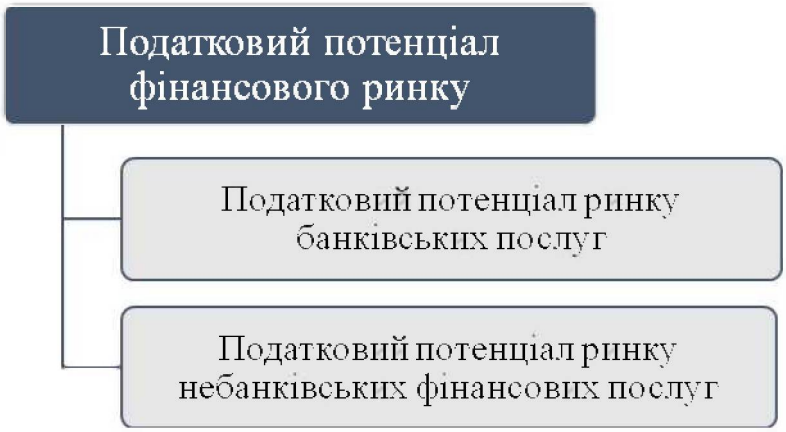

Рис. 3.1. Сектори формування податкового потенціалу на фінансовому ринку

Джерело: побудовано автором.

Варто погодитись із Л. А. Клюско, яка пропонує метод кількісного обрахунку податкового потенціалу банківської установи, що являє собою суму податкових потенціалів за всіма податками та зборами, які сплачує банк:

$$Ppgener = PPpnp + PPpdv + PPpnm + Ppaczis + PPdm + \\ + Pppdfos + Pppdiv + PPvzs + PPtsv,$$

де Ppgener – податковий потенціал банківської системи; PPpnp – податковий потенціал податку на прибуток; PPpdv – податковий потенціал податку на додану вартість; PPpnm – податковий потенціал податку на майно; PPaczis – податковий потенціал акцизного податку; PPdm – податковий потенціал із державного мита; PPpdfos – податковий потенціал податку на доходи фізичних осіб; Pppdiv – податковий потенціал податку на дивіденди; PPvzs – податковий потенціал військового збору; PPtsv – податковий потенціал єдиного соціального внеску[228].

[228] Клюско Л. А. Теоретичні аспекти формування податкового потенціалу банківської системи. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія». Серія «Економіка»*. 2019. № 12(40). С. 106–112.

Можна погодитись із запропонованим методом обрахунку податкового потенціалу, проте потрібно зазначити, що саме податок на прибуток займає найбільшу частку у податковому навантаженні банку. До того ж варто зважати, що саме податковий потенціал податку на прибуток можна поділити на наявний та нереалізований, бо від ефективності функціонування банку залежать можливості його реалізації. А щодо військового збору чи податку на доходи фізичних осіб, які швидше перебувають у межах податкового потенціалу домогосподарств, можна оцінити лише наявний потенціал. Інші відзначені податки банківські установи сплачують в окремих випадках і становлять незначну частину податкового навантаження банків в Україні. З цих причин, у межах цього дослідження, припускаємо, що податковий потенціал банків може включати і сплату інших податків, крім податку на прибуток, проте саме податок на прибуток є системоутворюючим і визначальним при кількісному вимірюванні.

Таблиця 3.1

Податкові надходження від оподаткування банківської та страхової діяльності в Україні у 2014–2019 рр.

Показники / роки	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік*
Податкові надходження до бюджету, млн грн	367511,9	507635,9	650781,7	828158,8	986348,5	774800,2
Податкові надходження від сплати податку на прибуток банківськими установами, млн грн	950,9	708,5	2057,7	1394,4	2411,7	4936,0
Частка податкових надходжень від сплати банками податку на прибуток у податкових надходженнях до бюджету	0,26	0,14	0,32	0,17	0,24	0,64
Податкові надходження від сплати страховими організаціями податку на прибуток	184,8	854,7	1052, 1	930,8	1117,5	1027,1
Частка податкових надходжень від сплати страховими організаціями податку на прибуток у податкових надходженнях бюджету	0,05	0,17	0,16	0,11	0,11	0,13

Джерело: зібрано та пораховано автором за даними[229].

**січень-вересень 2019 р.*

[229] Звітність. Звіт про виконання державного бюджету за роками. Державна казначейська служба України. URL: https://www.treasury.gov.ua/ua/file-storage/vikonannya-derzhavnogo-byudzhetu

Зупинимось на характеристиці статистичних даних, що ілюструють динаміку сплати податків банками України. Дані діаграми (рис. 3.2) ілюструють тенденції щодо податкових надходжень до Зведеного бюджету України та частки банківського та страхового сегментів у частині сплати ними податку на прибуток у 2014–2019 рр. Попри існування кризових ознак в економіці України в обраному періоді спостерігається постійна висхідна тенденція у податкових надходженнях. Хоча їх частка в податкових надходженнях до Зведеного бюджету України залишається мізерною. Зважаючи на те, що у 2019 році до уваги бралися лише три квартали, є підстави прогнозувати таку ж тенденцію і надалі.

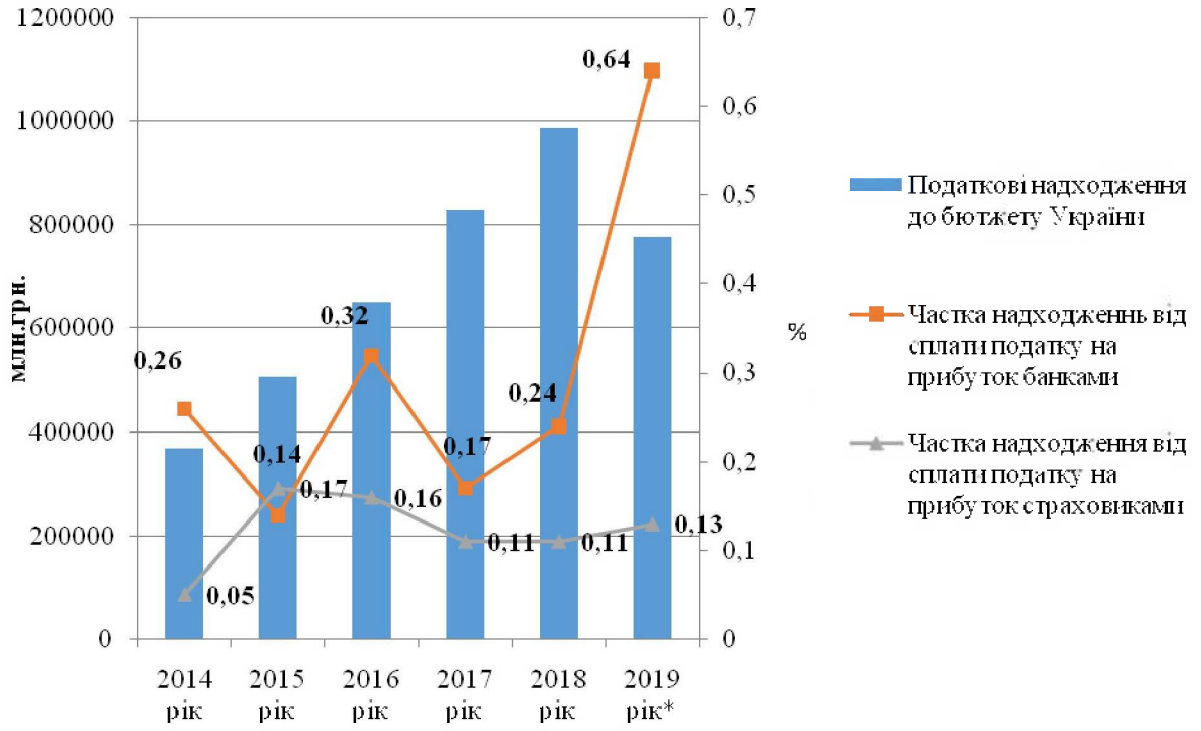

Рис. 3.2. Банківський та страховий сегменти у складі формування податкових надходжень Державного бюджету України у 2014–2019 рр.

Джерело: побудовано автором.

**2019 рік – січень-вересень.*

А. Є. Буряченко зазначає, що майже всі останні десять років банківська система перебувала у стані перманентної кризи. Але цифри вказують на те, що за цей час держава значно більше вклала в банківський сектор, ніж отримала від нього податкових платежів. Зрозуміло,

що так продовжуватись не може, і це, відповідно, вимагає від наглядових органів здійснення відповідних кроків щодо оздоровлення всієї банківської системи[230].

Незважаючи на масштабність банківського сегменту фінансового ринку, частка сплаченого банками податку на прибуток у податкових надходженнях Державного бюджету України залишається мізерною і не досягає 1 % у 2014–2019 роках. Варто погодитись з думками науковців – Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук, які зазначають, що банківський сектор випадає з числа продуктивних платників податків і не виконує очікувань, з огляду на їхній оборот, фіскального навантаження[231].

При цьому другий за розміром сегмент фінансового ринку за цим показником ілюструє хоч і менші, але схожі тенденції. Зазначимо, що вклад у податкові надходження до бюджету від страховиків був вищим, ніж вклад банківських установ, що з огляду на неспівмірність обсягів відповідних ринків потребує подальшого вивчення.

Варто зазначити про повну відсутність синхронізації тенденцій у податкових надходженнях до бюджету та часткою сплати податку на прибуток банками та страховими компаніями в Україні. Це означає, що на тлі збільшення податкових надходжень у цілому обсяг сплаченого податку банками та страховими компаніями або залишався на тому ж рівні, або ж зменшувався.

Дані таблиці 3.2 вказують на те, що темп зміни доходів банків ілюстрував зменшення до 2017 року включно. Відповідно, в ці роки банки України в сукупності після сплати податків отримали негативний фінансовий результат (збиток).

Найкризовішим, з огляду на цей показник, був 2016 рік, коли збиток банків становив 159 388 млн грн. 2018 та 2019 рік демонструють отримання прибутку банками, що позитивно відобразилось на їх податковому потенціалі. Частка податкових надходжень від сплати банками податку на прибуток зросла порівняно із попередніми періодами і в 2019 році досягла свого максимуму – 0,64.

---

[230] Буряченко А. Є. Особливості оподаткування банківської діяльності в Україні. *Наукові записки Національного університету «Острозька академія».* 2018. № 11. С. 109–114.

[231] Антициклічне регулювання ринкової економіки: глобалізаційна перспектива: монографія / Д. Г. Лук'яненко, А. М. Поручник, Я. М. Столярчук та ін. Київ: КНЕУ, 2010. 334 с.

Таблиця 3.2

Доходи та чистий прибуток банків в Україні у 2014–2019 рр.

Показники / роки	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік
Доходи банків, млн грн	210 201	199 193	190 691	178 054	204 554	222 073
Темп змін доходів банків, %	124,5	94,8	95,7	93,4	114,9	108,6
Чистий прибуток банків, млн грн	-52 966	-66 600	-159 388	-26 491	22 339	59 001
Темп змін чистого прибутку банків, млн грн	-51 470	-13 634	-9 278	132 897	48 830	36 662

Джерело: складено автором за даними[232].

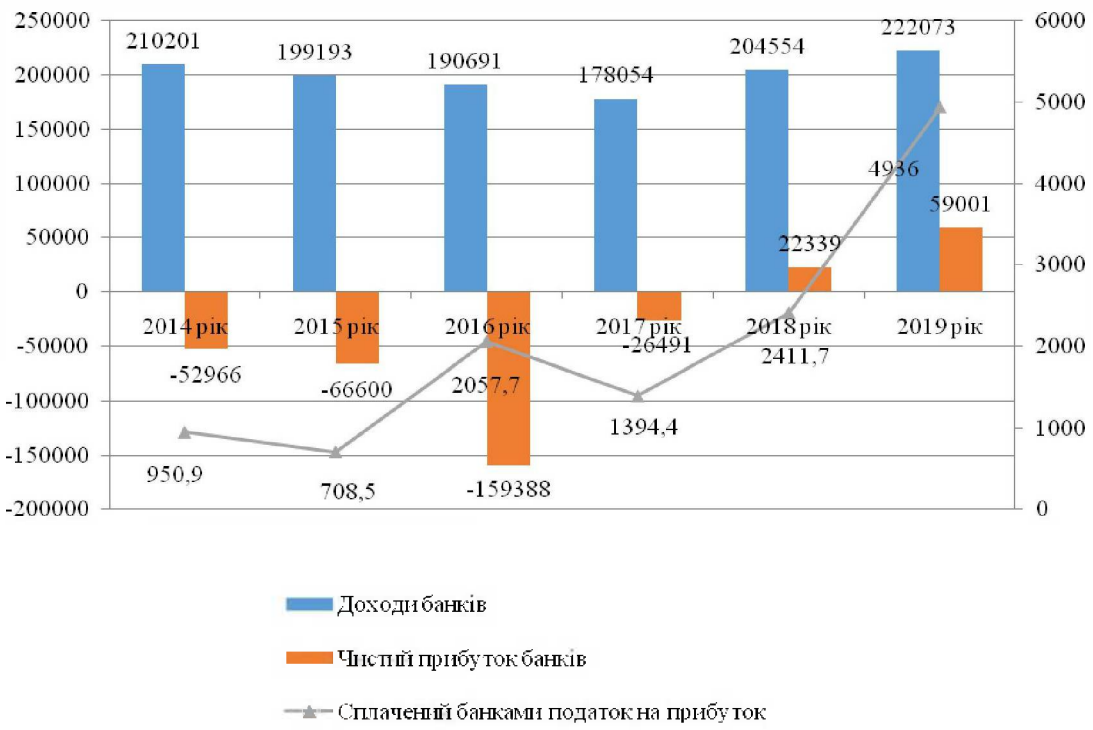

Рис. 3.3. Результати діяльності та оподаткування банків в Україні у 2014–2019 рр., млн грн

Джерело: побудовано автором.

[232] Доходи та витрати банків України. Національний банк України. URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#1 (дата звернення: 11.01.2020).

Для визначення тісноти взаємозв'язку між показниками доходів банків та сплаченим податком на прибуток банківськими установами звернемось до математичного інструментарію, зокрема кореляційного аналізу. Адже за даними рисунку 3.3 можна спостерігати складні та суперечливі тенденції. Параметр x – доходи банків, параметр y – сплачений банками України податок на прибуток. Обґрунтуємо вибір часового діапазону, що береться у розрахунок. Більш ґрунтовним було б визначення взаємозв'язку між досліджуваними факторами у довшому часовому проміжку, проте, враховуючи варіативність даних у кризові періоди, негативно відобразиться на якісних параметрах моделі. Саме тому в межах дослідження обрано шість періодів.

За допомогою розв'язання систем рівнянь було визначено значення коефіцієнтів a та b для рівняння. Отримано значення емпіричних коефіцієнтів авторегресії: b = 0,05896, a = -9763,0604. Рівняння регресії (емпіричне рівняння регресії) матиме вигляд:

$$y = 0.05896\ x - 9763.0604. \qquad (3.1)$$

Емпіричні коефіцієнти регресії a і b є лише оцінками теоретичних коефіцієнтів βi, а саме: рівняння відображає лише загальну тенденцію в поведінці розглянених змінних.

Таблиця 3.3

Розрахункова таблиця параметрів регресії для визначення взаємозалежності доходів банків України та обсягу сплаченого ними податку на прибуток у 2014–2019 рр.

x	y	x^2	y^2	x*y
210201	950.9	44184460401	904210.81	199880130.9
199193	708.5	39677851249	501972.25	141128240.5
190691	2057.7	36363057481	4234129.29	392384870.7
178054	1394.4	31703226916	1944351.36	248278497.6
204554	2411.7	41842338916	5816296.89	493322881.8
222073	4936	49316417329	24364096	1096152328
1204766	12459.2	243087352292	37765056.6	2571146949.5

Джерело: розраховано автором.

Обрахувавши параметри рівняння регресії, а саме: вибіркові середні, вибіркові дисперсії, середньоквадратичне відхилення. На їх основі перейдемо до обрахунку тісноти взаємозв'язку між обраними параметрами.

Обрахунок коваріації має вигляд:

$$cov(x,y) = \overline{x \cdot y} - \overline{x} \cdot \overline{y} = 428524491.583 - 200794.333 \cdot 2076.533 = 11568365.27 \quad (3.2)$$

Показником тісноти взаємозв'язку є вибірковий лінійний коефіцієнт кореляції, який розраховується за формулою:

$$r_{xy} = \frac{\overline{x \cdot y} - \overline{x} \cdot \overline{y}}{S(x) \cdot S(y)} =$$

$$= \frac{428524491.583 - 200794.333 \cdot 2076.533}{14006.942 \cdot 1407.901} = 0.587 \quad (3.3)$$

Зв'язки між факторами, а саме доходами банків України та сплаченим банками податком на прибуток, можуть бути слабкими і сильними (тісними). Їх критерії оцінюються за шкалою Чеддока. Розрахунок демонструє присутність суттєвого та тісного взаємозв'язку.

Для визначення значимості коефіцієнта кореляції висуваємо 2 гіпотези:

H_0: $r_{xy} = 0$, лінійний взаємозв'язок між факторами відсутній;

H_1: $r_{xy} \neq 0$, лінійний взаємозв'язок між факторами.

Перевірка гіпотез дозволяє встановити за таблицею критеріїв Ст'юдента, що коефіцієнт кореляції є статистично не значимим.

Коефіцієнтам рівняння лінійної регресії можна надати економічний сенс.

Коефіцієнт регресії b = 0.059 показує середня зміна результативного показника (в одиницях виміру у) з підвищенням або пониженням величини фактора доходів банку на одиницю його виміру. В цьому прикладі зі збільшенням на 1 одиницю обсяг сплаченого податку на прибуток банками України підвищується в середньому на 0,059. Зв'язок між у і х визначає знак коефіцієнта регресії b (якщо > 0 – прямий зв'язок, інакше – зворотний). У нашому прикладі зв'язок прямий.

Обрахунок коефіцієнта еластичності дозволив встановити, що при зміні доходів банків на 1 % обсяг сплаченого банками податку на

прибуток зміниться більш ніж на 1 %. Іншими словами – X істотно впливає на Y.

Обрахунок бета-коефіцієнта демонструє ситуацію, в якій збільшення доходів банків в Україні на величину середньоквадратичного відхилення Sx призведе до збільшення середнього значення податкових надходжень від сплати банками податку на прибуток на 58,7 % середньоквадратичного відхилення Sy.

Квадрат (множинного) коефіцієнта кореляції називається коефіцієнтом детермінації, який показує частку варіації результативної ознаки, пояснення варіацією факторної ознаки. Найчастіше, даючи інтерпретацію коефіцієнта детермінації, його виражають у відсотках.

$$R^2 = 0{,}587^2 = 0{,}3441. \quad (3.4)$$

Тобто в 34,41 % випадків зміни доходів банків призводять до зміни сплаченого податку на прибуток банками. Іншими словами – точність підбору рівняння регресії – середня. Решта 65,59 % зміни Y пояснюються чинниками, які не враховані в моделі (а також помилками специфікації).

Таблиця 3.4

Розрахункова таблиця оцінки якості регресії впливу доходів банків на обсяг сплаченого податку на прибуток в Україні

x	y	y(x)	$(y_i-y_{ср})^2$	$(y-y(x))^2$	$(x_i-x_{ср})^2$	$\lvert y - y_x\rvert:y$
210201	950.9	2631.186	1267050.401	2823361.036	88485377.778	1.767
199193	708.5	1982.113	1871515.201	1622089.208	2564268.444	1.798
190691	2057.7	1480.803	354.694	332810.65	102077344.444	0.28
178054	1394.4	735.677	465305.884	433915.698	517122760.111	0.472
204554	2411.7	2298.218	112336.694	12878.276	14135093.444	0.0471
222073	4936	3331.204	8176549.618	2575370.053	452781655.111	0.325
1204766	12459.2	12459.2	11893112.493	7800424.921	1177166499.333	4.69

Джерело: розраховано автором.

На основі наведених даних можна розрахувати прогнозні показники обсягу сплаченого до бюджету податку на прибуток банків

України. Проте варто зауважити, що результати обрахунку дають підстави вважати, що, дійсно, ряд критеріїв підтверджує залежність податкового потенціалу банків від їх доходів, проте не лише цей фактор формує такий потенціал.

Отже, використавши методику економіко-математичного моделювання, можна дійти висновку. Вивчено залежність Y (обсяг сплаченого банками податку на прибуток) від X (доходи банків). На етапі специфікації була обрана парна лінійна регресія. Оцінені її параметри методом найменших квадратів. Статистична значимість рівняння перевірена за допомогою коефіцієнта детермінації і критерію Фішера. Встановлено, що в досліджуваній ситуації 34,41 % загальної варіабельності Y пояснюється зміною X. Також установлено, що параметри моделі статистично не значимі. Можлива економічна інтерпретація параметрів моделі – збільшення X на 1 млн грн призводить до збільшення Y в середньому на 0,059 млн грн. Отримані оцінки рівняння регресії дозволяють використовувати його для прогнозу. При значенні доходів банків 220 874 обсяг сплачених податків буде перебувати в межах від 1 501,82 до 8 022,83 млн грн і з імовірністю 95 % не вийде за ці межі.

Результати моделювання ілюструють існування залежності між показниками доходів банківських установ та обсягами сплаченого ними податку на прибуток. У кількісному вимірі обраховано величину тісноти взаємозв'язку та рівень взаємозалежності. Проте встановлено, що обсяг сплачених податків банківськими установами залежить не лише від доходів банків, які визначають податковий потенціал лише на 35 %. Існують і інші фактори, що впливають як на наявний, так і на не реалізований податковий потенціал ринку банківських послуг.

Обсяги та порядок формування банківських резервів впливають на формування прибутку, що підлягає оподаткуванню. За допомогою формування резервів за активними операціями банків забезпечується безпечний рівень ліквідності банківської системи. Але при цьому зарезервовані активи перетворюються на витрати банку і зменшують оподатковуваний прибуток. Припустивши, що зарезервовані активи банків могли б забезпечити отримання прибутку за рівнем рентабельності, який припадає на цей період і є середнім, можна підрахувати втрати податкового потенціалу ринку банківських послуг щодо сплати податку на прибуток.

Так, результати обрахунку потенційно отриманого прибутку від реалізації зарезервованих активів за ставкою рентабельності активів, що встановлена в відповідному періоді, містяться в таблиці 3.5.

Через збитковість діяльності банків у 2014–2016 рр. рентабельність активів була також від'ємною, саме тому за обрахованою ставкою отримуємо негативний фінансовий результат, або ж збиток. Із 2017 року рентабельність активів набуває додатного значення і, відповідно, отримуємо прибуток від реалізації резервів.

Таблиця 3.5

Обрахунок втрат прибутку банків через резервування за активними операціями в Україні у 2014–2019 рр.

Показники / роки	2014 рік	2015 рік	2016 рік	2017 рік	2018 рік	2019 рік*
Відрахування в резерви банків, млн грн	103297	114541	198310	49206	23758	8592
Рентабельність активів, млн грн	-4,07 %	-5,45 %	-1,63 %	0,16 %	1,69 %	4,72 %
Потенційний прибуток банків від реалізації зарезервованих активів з урахуванням середнього рівня рентабельності, млн грн	-4204,2	-6242,5	-3232,5	78,7	401,5	405,5

Джерело: розраховано автором за даними[233].

** 2019 рік – січень-вересень.*

Звісно, такі підрахунки є абстрактними, проте високі ризики в банківській системі змушують НБУ регулювати рівень її безпеки, зокрема за рахунок підтримання ліквідності. Неможливо уникнути резервування під час реалізації активних банківських операцій, проте оптимізація резервування забезпечить збільшення потенційних прибутків та, відповідно, матиме позитивний вплив на податковий потенціал цього сегменту фінансового ринку.

У аналізованому періоді було внесено ряд роз'яснень до формування та обліку резервів, що знайшло позитивне відображення у існуючій ситуації. Роз'яснення податкового законодавства, а саме

[233] Наглядова статистика Національного банку України. URL: https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist (дата звернення: 10.01.2020).

проблематичних питань, що стосуються визначення бази оподаткування, що, в свою чергу, мало позитивний вплив на податковий потенціал цих установ, зокрема:

1. Банки збільшували фінансовий результат до оподаткування на суму перевищення розміру резерву, сформованого у зв'язку зі знеціненням активів згідно з вимогами МСФЗ, над лімітом, який визначався як відсоток сукупної балансової вартості активів, знецінення яких визнається шляхом формування резерву, збільшеної на суму резерву, за такими активами згідно з даними фінансової звітності за звітний період. Проблемою стало застосовування підходу розрахунку вищезазначеного ліміту, за якого за базу розрахунку приймалася балансова вартість тільки тих активів, за якими фактично було сформовано резерв.

Для визначення ліміту, перевищення розміру резерву над яким збільшує фінансовий результат до оподаткування, має використовуватися сукупна балансова вартість активів, знецінення яких визнається шляхом формування резерву відповідно до положень Міжнародних стандартів фінансової звітності, незалежно від факту формування резерву за такими активами.

2. Корегування банками фінансового результату до оподаткування при використанні резерву для списання (відшкодування) активів залежить від відповідності заборгованості, що списується, ознакам безнадійної заборгованості. Згідно з чинним законодавством до безнадійної заборгованості банків може бути віднесена сума боргу за фінансовим кредитом, зокрема сума основної заборгованості та/або сума нарахованих доходів, за яким прострочення погашення суми боргу (його частини) становить понад 360 днів, крім боргу пов'язаних осіб та певних категорій фізичних осіб.

Заборгованість за основною сумою боргу за кредитним договором прострочено понад 360 днів, а за сумою нарахованих доходів банку за цим кредитним договором така заборгованість (прострочена понад 360 днів) відсутня, то безнадійною для цілей оподаткування визнається лише заборгованість за основним боргом.

Відповідно до наказу Міністерство фінансів України № 77[234] «Про затвердження узагальнюючих податкових консультацій з деяких

[234] Про затвердження узагальнюючих податкових консультацій з деяких питань оподаткування податком на прибуток підприємств та податком на доходи фізич-

питань оподаткування податком на прибуток підприємств та податком на доходи фізичних осіб», якщо заборгованість за основною сумою боргу за кредитним договором прострочено понад 360 днів, а за сумою нарахованих та несплачених доходів банку за цим кредитним договором така заборгованість (прострочена понад 360 днів) відсутня, то безнадійною заборгованістю для цілей оподаткування визнається списана заборгованість за фінансовим активом, що включає як заборгованість за основним боргом, так і заборгованість за нарахованими доходами.

3. До загального місячного (річного) оподатковуваного доходу платника податку включаються: дохід, отриманий платником податку як додаткове благо у вигляді прощення (анулювання) кредитором боргу (кредиту).

При цьому списання заборгованості фізичних осіб з балансу банків до прощення боргу, незважаючи на те, що під час списання заборгованості припинення взаємних прав та обов'язків між банком як кредитором та боржником не відбувалося. Відповідно, списання заборгованості з балансу банку є підставою для виникнення податкового зобов'язання з податку на доходи фізичних осіб. Водночас банки визнавалися податковими агентами зі сплати такого податку. З моменту надання роз'яснень, списання банком у бухгалтерському обліку кредиту, виданого банком боржнику, як фінансового активу банку, не є прощенням боргу, та сума такої списаної банком заборгованості не включається до оподатковуваного доходу боржника.

Слід звернути увагу на те, що викривлення руху вектора від нереалізованого податкового потенціалу ринку банківських послуг до реалізованого (рис. 3.4) залежить від двох ключових факторів, що стверджують сучасні зарубіжні науковці. Перший фактор, який сприяє реалізації податкового потенціалу – збільшення податкового тягаря, або ж податкового тиску за рахунок політичного рішення чи підвищення ефективності роботи податкових органів, адміністрування податків шляхом модернізації, залучення більше технічних ресурсів для боротьби з ухиленням від сплати податків. Є інший фактор,

них осіб: Наказ Міністерства фінансів України від 01.02.2018 № 77 URL: https://ips.ligazakon.net/document/view/MF18005?an=1&ed=2018_02_01 (дата звернення: 12.01.2020).

що сприяє реалізації податкового потенціалу – це стабілізація надходжень за рахунок покращення показників суб'єкта, який створює джерела оподаткування[235].

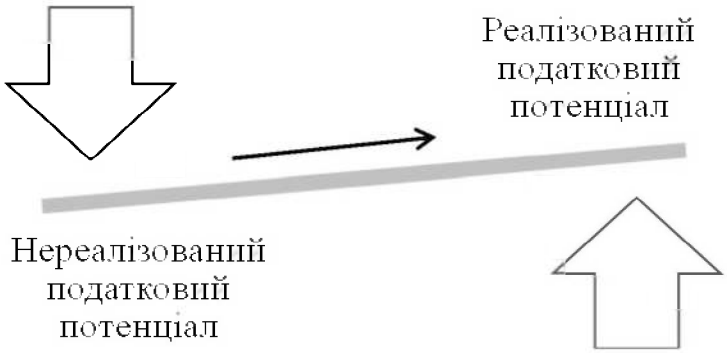

Рис. 3.4. Вектор реалізації податкового потенціалу ринку банківських послуг

Джерело: побудовано автором.

Встановлено, що податковий потенціал ринку банківських послуг України є складовим елементом податкового потенціалу фінансового ринку та являє собою фінансові ресурси, що формуються в межах ринку банківських послуг певної країни в умовах певної податкової системи та складаються з внутрішніх економічних джерел за фінансовий рік і можуть бути мобілізовані відповідними органами влади. Оцінюючи реалії податкового вкладу ринку банківських послуг до Зведеного бюджету України, очевидно, що податковий потенціал цього сегменту перебуває в площині нереалізованого. Високі ризики, пов'язані із реалізацією банківських послуг, у сучасних умовах не дозволяють трансформувати усі наявні активи сектору у капітал, що сприяє збільшенню доходів банків. Натомість в Україні велика частка непрацюючих зарезервованих активів. Це підтверджує кореляційна модель, що демонструє не настільки тісний взаємозв'язок між показниками сплачених податків та доходами банків України. Тому необхідним є посилення ролі факторів, які визначають податковий потенціал. З одного боку – це фактор збільшення податкового тягаря, використання якого не вбачається доцільним у кризових умовах

[235] Jean-Fran?ois Brun, Ma?mouna Diakite. Tax Potential and Tax Effort: An Empirical Estimation forNon-resource Tax Revenue and VAT's Revenue. 2016. URL: file:///C:/Users/JULIAV~1/AppData/Local/Temp/2016.10.pdf.

та в період посткризового відновлення. Інший фактор – покращення якісних та кількісних показників функціонування суб'єкта, що сплачує податкові платежі.

3.2. Механізм реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів

У контексті важливості розгляду потенціалу у розрізі держави, окремих суб'єктів господарювання, які працюють в окремих галузях, на окремих ринках, а також його поділу на реалізований та нереалізований на особливу увагу заслуговує дослідження механізму формування в реалізації потенціалу ринку цінних паперів, що має свої особливості, а тому потребує окремого дослідження.

На ринку цінних паперів здійснюються операції купівлі-продажу цінних паперів, емітованих організаціями, фінансовими інститутами та державою, та мобілізація й перерозподіл коштів для фінансового забезпечення діяльності нефінансових секторів економіки. Такі процеси є основою структурних зрушень в економіці, здатних вивести Україну на конкурентні позиції у світовому господарстві. В умовах постійного дефіциту державного бюджету особливу зацікавленість викликає оцінка можливостей ринку цінних паперів для забезпечення надходжень бюджету, тобто визначення його податкового потенціалу. При цьому важливою методологічною посилкою для реалізації можливостей ринку цінних паперів є врахування його зв'язку з іншими секторами економіки, а відтак його податковий потенціал, безпосередньо пов'язаний із формуванням податкових потенціалів інших секторів економіки. Проте очевидно, що найважливіші можливості механізму формування і реалізації податкового потенціалу ринку цінних паперів пов'язані з його власними характеристиками.

Серед останніх варто, зокрема, виділити певні особливості здійснення операцій на ринку. Зокрема, з погляду на можливість залучення додаткових ресурсів до бюджету країни від операцій з цінними паперами зацікавленість викликають операції на вторинному ринку цінних паперів, оскільки вони, відповідно до чинного законодавства, включаються до доходів та підлягають оподаткуванню.

УНІВЕРСИТЕТ ДЕРЖАВНОЇ ФІСКАЛЬНОЇ СЛУЖБИ УКРАЇНИ

СЕРІЯ «ПОДАТКОВА ТА МИТНА СПРАВА В УКРАЇНІ»

Серію «Митна справа в Україні» засновано у 2001 р.
Її продовженням є серія «Податкова та митна справа в Україні»,
яку започатковано у 2015 р.

ПОДАТКОВИЙ ПОТЕНЦІАЛ ФІНАНСОВИХ ТА НЕФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ УКРАЇНИ

Монографія

За науковою редакцією
доктора економічних наук, професора С. В. Онишко

Ірпінь
2021

УДК 336.226.12:334.72(477)
ББК 65.9(4Укр)261.411.1
П44

Рекомендовано до друку Вченою радою
Університету державної фіскальної служби України
(протокол № 5 від 27 травня 2021 року)

Рецензенти:

Н. М. Давиденко, доктор економічних наук, професор, завідувач кафедри фінансів Національного університету біоресурсів і природокористування України;

М. О. Кужелєв, доктор економічних наук, професор, директор Навчально-наукового інституту фінансів, банківської справи Університету ДФС України;

Т. В. Паєнтко, доктор економічних наук, професор, провідний науковий співробітник ВПБ ЛЕД Київського науково-дослідного інституту судових експертиз.

Авторський колектив:

д.е.н., проф. С. В. Онишко (вступ, пп. 1.1, 1.2, 1.3, 1.4, 4.1), д.е.н., доцент Л. Б. Долінський (пп. 3.3), д.е.н., проф. Ю. М. Коваленко (пп. 1.2, 4.3), д.е.н., доцент О. А. Лактіонова (пп. 2.5), д.е.н., доцент В. В. Мартиненко (пп. 2.1), д.е.н., проф. І. І. Чуницька (пп. 4.2), к.е.н., доцент Л. М. Богріновцева (пп. 3.4, 4.3), к.пед.н., доцент А. А. Болдова (пп. 1.1), к.е.н. Н. М. Борейко (пп. 2.6), к.е.н., доцент Ю. Ю. Вергелюк (пп. 3.1, 4.3), к.е.н. А. А. Гуменний (пп. 3.2), к.е.н., доцент О. В. Ключка (пп. 1.5), к.е.н. Н. С. Козій (пп. 1.5), к.е.н. Н. В. Новицька (пп. 2.2, 2.3, 2.4, 4.2), к.е.н. В. А. Новицький (пп. 1.4, 4.1), к.ю.н., доцент О. В. Онишко (пп. 1.6, 2.6), к.е.н., доцент М. Б. Ріппа (пп. 3.5), к.е.н. І. І. Хлєбнікова (пп. 2.2, 2.3, 2.4, 4.2), к.е.н. Я. Р. Шимко (пп. 3.5), старший викладач Т. Г. Венгуренко (пп. 3.4), старший викладач М. О. Лепеха (пп. 2.3), старший викладач В. В. Федина (пп. 3.6), здобувач В. В. Макаренко (пп. 2.4), провідний фахівець С. В. Мовчун (пп. 3.6).

П44 Податковий потенціал фінансових та нефінансових корпорацій України : [монографія] / С. В. Онишко, Ю. М. Коваленко, І. І. Чуницька та ін.; за науковою ред. д.е.н., професора С. В. Онишко. – Ірпінь : Університет ДФС України, 2021. – 282 с. – (Серія «Податкова та митна справа в Україні», т. 175).
ISBN 978-966-337-647-9

У монографії досліджується багатопланова проблематика нарощування і реалізації податкового потенціалу у межах взаємодії фінансових і нефінансових корпорацій. Зроблена спроба дослідити трансформаційні зміни в системі податкових відносин під впливом розвитку нової формації сталого розвитку як підґрунтя для практичних рекомендацій щодо нарощування та реалізації податкового потенціалу. У цьому контексті окреслено сутнісні характеристики реального та фінансового секторів економіки, природи і значення їх взаємозв'язку для формування фіскального простору країни. Розкрито окремі напрями модернізації податкового інструментарію у контексті забезпечення розвитку нефінансових корпорацій. Досліджено можливості імплементації засад податкового регулювання в сучасну парадигму діяльності фінансових корпорацій. Значну увагу приділено обґрунтуванню моделі нарощування та реалізації податкового потенціалу фінансових і нефінансових корпорацій е частині теоретичної концептуалізації та алгоритму системного моделювання зазначених процесів.

Для науковців, практиків, викладачів, аспірантів і студентів, а також кола читачів, які цікавляться проблемами розвитку податкових відносин.

УДК 336.226.12:334.72(477)
ББК 65.9(4Укр)261.411.1

© Онишко С. В., Коваленко Ю. М.,
Чуницька І. І. та ін., 2021
© Університет державної фіскальної
служби України, 2021

ISBN 978-966-337-647-9

ЗМІСТ

ВСТУП 5

РОЗДІЛ 1. СИСТЕМНО-КОНЦЕПТУАЛЬНЕ ОБҐРУНТУВАННЯ ПОДАТКОВИХ ВІДНОСИН У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ СТАЛОГО РОЗВИТКУ ТА ВЗАЄМОДІЇ СЕКТОРІВ ФІНАНСОВИХ І НЕФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ 8

1.1. Концепція сталого розвитку в сучасній податковій парадигмі 8

1.2. Сутнісні характеристики реального та фінансового секторів економіки 15

1.3. Фіскальний простір країни як основа і результат взаємодії фінансового і нефінансового секторів економіки 34

1.4. Наукові засади та інструментарій формування податкового потенціалу фінансових і нефінансових корпорацій 42

1.5. Теоретичні підходи щодо визначення впливу податкових ризиків на податковий потенціал фінансового та нефінансового секторів 59

1.6. Роль відповідальності в діяльності фінансових та нефінансових корпорацій для нарощування потенціалу їх розвитку 78

РОЗДІЛ 2. МОДЕРНІЗАЦІЯ ПОДАТКОВОГО ІНСТРУМЕНТАРІЮ У КОНТЕКСТІ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ РОЗВИТКУ НЕФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ 87

2.1. Загальна оцінка стану фіскального навантаження на економіку України 87

2.2. Регулятивний потенціал екологічного оподаткування карбоно-інтенсивних підприємств в умовах переходу до кліматично-нейтральної економіки 105

2.3. Синергетичний ефект податкових та цінових інструментів обмеження викидів двоокису вуглецю енергоємними видами діяльності 108

2.4. Реалізація фіскального потенціалу акцизного оподаткування 111

2.5. Аналітичне та інструментальне забезпечення
збільшення податкового потенціалу малого і середнього
бізнесу для економічного розвитку 126
2.6. Перспективи розвитку та оподаткування
електронної комерції як сучасного джерела нарощування
податкового потенціалу держави 148

**РОЗДІЛ 3. ІМПЛЕМЕНТАЦІЯ ЗАСАД
ПОДАТКОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ У СУЧАСНУ ПАРАДИГМУ
ДІЯЛЬНОСТІ ФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ** 166
3.1. Податковий потенціал ринку банківських послуг України 166
3.2. Механізм реалізації податкового потенціалу
ринку цінних паперів 181
3.3. Активізація кредитно-інвестиційної діяльності
банківських установ як передумова підвищення податкового
потенціалу фінансових і нефінансових корпорацій України 188
3.4. Реалізація податкового потенціалу
страхових компаній в Україні 201
3.5. Роль оподаткування у регулюванні діяльності
недержавних пенсійних фондів 206
3.6. Світовий досвід оподаткування у системі
накопичувального пенсійного забезпечення 228

**РОЗДІЛ 4. ОБҐРУНТУВАННЯ МОДЕЛІ
НАРОЩУВАННЯ ТА РЕАЛІЗАЦІЇ
ПОДАТКОВОГО ПОТЕНЦІАЛУ ФІНАНСОВИХ
І НЕФІНАНСОВИХ КОРПОРАЦІЙ** 239
4.1. Теоретична концептуалізація та алгоритм системного
моделювання процесів нарощування та реалізації податкового
потенціалу фінансових і нефінансових корпорацій 239
4.2. Перспективні напрями модернізації оподаткування
нефінансового сектору економіки 250
4.3. Концепти нарощування і реалізації податкового
потенціалу фінансових корпорацій 254

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ 263